

Kommentarer til høringsnotat fra Språkrådet om framlegg til rettskrivingsendringer i bokmål og nynorsk 2023

Landslaget for språklig samling (LSS) har mottatt Språkrådets høringsnotat "Framlegg til rettskrivingsendringer i bokmål og nynorsk 2023". Vi har kommentarer, som vi skal gjennomgå punktvis i dette dokumentet. Punkta har titler som viser til de samme titlene i høringsnotatet.

Kva ønskjer vi fråsegner om i denne høyringa?

Høringsnotatet åpner med ei avgrensing av hva slags kommentarer Språkrådet ønsker å motta: "I denne høyringa er det berre relevant å uttale seg om dei konkrete framlegga til endringar som er nemnde i dette notatet." Det heter vidare at innsendte kommentarer bør "vise til prinsippa for normering", vedtatt i 2021 (her kalt Prinsipper 2021). I punkt 2 i høringsnotatet heter det vidare: "Sjølvstende og stabilitet er dei to hovudprinsippa for normeringa. Det vil seie at dei to norske skriftspråka skal normerast på sjølvstendig grunnlag, og rettskrivinga skal i store trekk liggje fast òg i tida framover. Det skal likevel vere rom for å gjere justeringar i rettskrivinga der faktisk språkbruk eller sterke systemomsyn tilseier det."

Ei normering fra Språkrådet er med andre ord en balansegang mellom tre om-syn: *Sjølvstende* (som betyr at nynorsk og bokmål skal behandles som atskilte systemer), *stabilitet* (varsomhet med fornying) og *faktisk språkbruk*. Av disse tre er det de to første som skal være de viktigste, så i praksis er balansen i utgangspunktet ganske skeiv. Det kan neppe forstås på annen måte enn at den faktiske språkbruken må endre seg ganske kraftig før den går foran *sjølvstende* og *stabilitet*. Det er da vanskelig å kommentere de "konkrete framlegga til endringar som er nemnde i dette notatet" uten å knytte noen kommentarer til den avgrensinga som Språkrådet ønsker seg her.

For helhetsbildet er det òg viktig å ha klart for seg at Prinsipper 2021 forutsetter at normering skal skje på grunnlag av **skriftlig praksis** aleine. For bokmålet heter det: "Bokmålet skal normerast på grunnlag av sin eigen skriftlege praksis og si eiga utvikling, og uavhengig av nynorsk." For nynorsk-definisjonen kan første og siste ord byttes om. I tillegg til at *faktisk språkbruk* rangeres etter *sjølvstende* og *stabilitet*, er altså muntlig språkbruk i hovedsak definert ut i utgangspunktet. For nynorsk fins det riktignok òg et prinsipp kalt 7.2.6 Talemålsprinsippet, men slik det er formulert, er det et tilleggsprinsipp som først brukes om de andre prinsippa ikke gir avklaring.

Mange vil meine at forholdet mellom skriftspråk og det talte målet er som forholdet mellom kart og terreng. Kartet kan forstås som ei avbildning av terrenget, og om kart og terreng ikke samsvarer, er det terrenget som går foran. Endrer terrenget seg, må kartet justeres. Det ville ikke være underlig om

det synspunktet også gjaldt for normering av skriftspråk. Om et skriftspråk skal bli et gagns redskap for folk flest, bør skriftspråket bygge på det talte målet og ikke skille seg unødvendig fra det. Det virker derfor lite gjennomtenkt å normere et skriftspråk uten å ta primærkilden, det talte målet, med i vurderinga. Med talt mål og talemål meiner LSS de mest utbredte ordformene som brukes i talt norsk, uten noen inndeling i nynorsknært eller bokmålsnært talemål. Dette er ordformer som alle norsktalende møter i dagliglivet og kan kjenne seg heime i.

Det er helt klart at det utgangspunktet for normering som defineres i høringsnotatet, vil kunne påvirke de konkrete normeringsframlegga som Språkrådet gir oss. Et framlegg til normering hentes ikke ut av lause lufta, men formes, som Språkrådet gjør oss merksam på i Prinsipper 2021, ut fra de retningslinjene som gjelder. Og her er det altså *sjølvstende* og *stabilitet* som regnes som grunnleggende. Hadde i stedet *faktisk språkbruk* vært det grunnleggende premisset for normeringa, ville det ikke overraska om resultatane hadde vært andre. Det gjelder særlig dersom man òg kunne tatt omsyn til muntlig språkbruk. Det er greit å ha denne tanken i minne når man vurderer de konkrete forslaga.

I tillegg til at muntlig språkbruk er nærmest fraværende i grunnlaget for normeringa, er det også noen sider ved *sjølvstende* og *stabilitet* som fortjener et kritisk blikk. Før vi går over til enkeltforslaga til normering, kan det derfor høve å minne om et par kommentarer Landslaget for språklig samling hadde til Prinsipper 2021 i høringsrunden i 2021. Kommentarene gjelder grunnlaget for de to prinsippa. Her følger et par relevante utdrag av kommentarene fra 2021:

"Sjølvstendepriippet føreset at bokmålet har ein eigen skriftleg praksis og ei eiga utvikling, slik at det kan normerast "uavhengig av nynorsk". Men dette ser vi som ei sterk forenkling av den språklege verkelegheita i Noreg. I røynda lever brukarane av dei to skriftspråka våre i eit samfunn der dei dagleg opplever bruk av begge skriftspråka, både i skriftleg og munnleg praksis. [...D]et er vel kjent at ord, uttrykk og bøyingsformer også i skrift blir nytta på tvers av dei to normene. Ein skal ha ei nokså snever tilnærming til saka for å hevde at bokmål og nynorsk utviklar seg uavhengig av kvarandre."

"I den grad ein likevel ønsker å diskutere kva ein eigen praksis kan vere, nyttar ein som datagrunnlag gjerne store tekstkorpus der boktekstar og avistekstar dominerer. Her støyter ein på det problemet at slike tekstar i regelen allereie har blitt normert ved at utgjevaren har nytta ei eiga norm, ei husnorm. I desse tilfella, som nok utgjør ein relativt stor del av grunnlagsdataa for normeringa, er det altså ikkje bokmålets eigne praksis eller eigne utvikling vi ser reflektert. I staden møter vi tekstar utforma etter ei privat norm. [...] Den mykje vidare variasjonen ein møter rundt om i bokmålsnære dialekter, blir overkøyrd av nokon få mediebedrifter. I den grad husnormerte tekstar blir nytta som grunnlag for normering av bokmålet, er det ikkje urett å seie at nokon har funne ein privat bakveg inn til normeringa av norsk skriftspråk, [...]"

Som kommentarene over viser, meiner Landslaget for språklig samling at *sjølvstendepriippet* i stor grad er en illusjon når det forutsetter at bokmål og nynorsk utvikles uavhengig av hverandre. Når man i tillegg baserer normeringa

på tekstkorpus som i stor grad allerede er privat normert, kan man mistenke at handlefriheten er liten og at de enkelte normeringene stort sett bare vil føre til mindre justeringer i normene – slik også *stabilitetsprinsippet* i Prinsipper 2021 krever: "Rettskrivinga av 2005 skal ikkje endrast vesentleg, men det kan gjerast mindre justeringar."

Bruk av talemål som normeringsgrunnlag har en lang tradisjon i Norge og er faktisk ei forutsetning for at vi har de skriftspråka vi har i dag. Både Ivar Aasen og Knud Knudsen brukte talemål som grunnlag for arbeidet med å skape et norsk skriftspråk for 150 år sia. Skulle Aasen og Knudsen heller tatt utgangspunkt i større tekstkorpus fra første halvpart av 1800-tallet, hadde vi neppe hatt noe nynorsk skriftspråk i dag, og bokmålet hadde vel i det store og hele sett ut som dansk. Også ved seinere rettskrivingsendringer har talemålet vært en viktig del av normeringsgrunnlaget, men nå velger man altså å definere det ut.

Den sterke bindinga til tekstkorpus, *sjølvstende* og *stabilitet* som vi finner i Prinsipper 2021 kan lett føre til at normeringsarbeidet blir navlebeskuende og lite nyskapende. Når oppgava til normeringene er å finpusse en tidligere situasjon, i et tilnærma vakuum der få nye impulser slipper til og vesentlige endringer skal unngås, nærmer man seg til et språklig museumsarbeid der "samlinga" stabiliseres og vedlikeholdes slik den en gang var. Det kan da ikke være en ønskelig situasjon?

LSS meiner at man skal vokte seg vel for å la språklig normeringsarbeid få en slik karakter. I stedet må målsettinga være å forme et skriftspråk som fanger opp den utviklinga som skjer i språkbruken i samtida. Viktig i denne sammenhengen er at skriftlig kommunikasjon har vesentlig flere oppgaver i dag enn tidligere. I dagens samfunn bruker de fleste skriftlig kommunikasjon daglig og i langt flere situasjoner enn generasjonene før gjorde. Det gjelder særlig de yngre, som i nesten forbausende stor grad kommuniserer skriftlig med hverandre, og gjerne med et skriftspråk som henter mye fra brukernes talemål. Det er derfor viktig å løfte fram den sentrale funksjonen skriftspråk har fått som kommunikasjonsredskap og arbeidsredskap i det daglige. Skriftspråket må utvikles, med utgangspunkt i både muntlig og skriftlig språkbruk, til å være et høvelig redskap for denne kommunikasjonen.

Med disse tankene i minne skal vi gå over til de konkrete framlegga.

3.1 Bøying av hub(b) og spot(t)

Høringsframlegget gjelder for denne gruppa av ord først og fremst de bøyde formene, grunnforma skal fortsatt kunne skrives med enkel konsonant. Antakelig er det ei fornuftig avgrensing siden grunnformene nok allerede er godt innarbeida.

Som høringsnotatet nevner, burde kanskje også flere ord vært tatt med i normeringa under dette punktet. Notatet nevner *hit*, *bag* og *laptop*. Andre vanlig brukte ord av samme (eller liknende) type er *cup*, *fan*, *van*, *rap*, *tub* og ei rekke andre. Det er ikke gitt at normering av disse orda bør drives for langt, siden

normeringa i mange tilfeller skaper homografer med bøyingsformer av ord med helt annen betydning. Konteksten vil stort sett avklare hva ordet refererer til, men det kan vel tenkes at en konsekvent normering av slike ord ikke alltid vil være like heldig.

3.2 Endring av genusnormering for substantiva nebb, nipp, raut, rykk, fart, låt, kondom, maraton og stadion

Ingen kommentarer her.

3.3 Endring i normeringa av fleirtallsformer for livmor, løvetann og visse andre substantiv

I dette avsnittet blir flertallsforma normert for ei rekke ord som normalt bare brukes i entall. Det er først og fremst bokmål som normeres, og endringene går i hovedsak ut på å gjøre bokmålsnorma lik nynorsknorma, med noen mindre forskjeller. I og for seg prisverdig at man utlikner forskjeller mellom bokmål og nynorsk, men flertallsformene (både for bokmål og nynorsk) virker i de fleste tilfella noe oppkonstruerte. Om man stiller seg spørsmålet om man noen gang har hatt bruk for flertall av f.eks. *midnatt* eller *løvetann*, vil nok svaret for mange bli *nei*.

Etter dagens bokmålsnorm betyr setninga "Han har vært og plukka løvetanner" at det var blomster som blei plukka. Etter den foreslåtte norma må setninga skrives "Han har vært og plukka løvetenner". Den kan fort gi assosiasjoner til en risikabel tur i zoologisk hage. Mest naturlig er det vel å si (om det er blomster man snakker om) "Han har vært og plukka løvetann", dvs. å bruke ordet med mengdebetydning.

3.4 Endring i normeringa av substantivet kask(j)ett

Ingen kommentarer her.

4.1 Endring i normeringa av presensforma av verbet sjåast

Virker greit.

5.1 Endring i normeringa av preteritum av ein del verb med -y- i infinitiv

Framlegget tar sikte på å innføre -øy- for ei gruppe verb der øy-bøyning er svært vanlig i talemålet i det som regnes som bokmålsområder. Det er mulig å se dette som ei generalisering av endringene ved rettskrivingsendringa for bokmål i 2005, da ei rekke bokmålsverb mista au-vokalismen i preteritum og i stedet fikk øy-vokalisme (f.eks. blei *braut* erstatta med *brøyt*). LSS meiner at

det var på høy tid at disse formene med -øy- kom med i bokmålsnorma.

Høringsnotatet argumenterer for disse endringene ut fra enkelhetsprinsippet: "Normeringa skal i størst mogleg grad gjelda klassar av ord snarare enn einskildord, slik at innslaget av unntak i bøyingsmønstera blir så få som råd". Siden disse orda ikke hører til den gruppa som tidligere har hatt au-vokalisme (unntatt tryte), er argumentasjon ut fra "klassar av ord" vel ikke den beste. Her ville det antakelig vært mer naturleg å argumentere ut fra faktisk muntlig språkbruk.

5.2 Endring i normeringa av ein del ord med hv-/kv-

For en del ord som i bokmål i dag begynner med valgfritt hv- eller kv-, blir det foreslått at de heretter skal skrives med enten hv- eller kv-. Med ett unntak gjøres det ved at det heretter bare er innledende hv- som skal utgjøre norma. Litt forvirrende er det at normeringa bare gjelder et fåtall ord; ei rekke ord som i bokmål har enten hv-, kv- eller valgfritt hv-/kv- berøres ikke av omnormeringa.

I argumentasjonen står det at framlegget er "motivert av bruken i bokmålstekstar". Deretter vises det til det såkalte *stramleiksprinsippet*, med referanse 6.2.4 i Prinsipper 21. *Stramleiksprinsippet* er forskjellig formulert for nynorsk og bokmål. I bokmålsutgava heter det bl.a.: "Det kan gjerast justeringar i norma i lys av bruk. Konsekvensen av det kan vera ei innstramming på sikt." Slik argumenteres det òg i høringsframlegget: "Framlegget er eit steg mot ei slik innstramming."

Det er òg interessant at framlegget, som det står, er "motivert av bruken i bokmålstekstar". Hadde det ikke vært naturleg å sjekke bruken i talemål i tillegg? For nynorsk fins det i Prinsipper 2021 et prinsipp 7.2.6 *talemålsprinsippet*, som er formulert slik:

Når ein strammar inn norma på punkt der det er talemålsvariasjon, bør forma som har breiast talemålsgrunnlag, bli ståande. Dersom ein utvidar norma, bør den nye forma ha svært godt talemålsgrunnlag. Med talemålsgrunnlag er det tenkt både på frekvens, generell utbreiing og utbreiing i kjerneområda for nynorsk, dvs. dei områda der nynorsk er i bruk som skulemål.

Et tilsvarende prinsipp mangler for bokmål. Det er rett og slett ikke definert! Ved normering av nynorsk tar man altså talemålet med i vurderinga, mens man for bokmål går ut fra "bokmålstekstar". Dette framstår som en unødvendig forskjell. Hvorfor skal talemålet være mer relevant for normeringa av nynorsk enn for normeringa av bokmål?

Av alle omnormeringene som blir foreslått i høringsnotatet, er det antakelig denne som vil møte flest protester. Den virker rett og slett unødvendig. For det første avnormerer den ordformer som er i bruk i talemålet (og vel òg i skrift) i deler av det man pleier å oppfatte som bokmålsområdet. For det andre forsterker endringa skillet mellom nynorsk og bokmål, som man heller burde

forsøke å bygge ned. **Landslaget for språklig samling ser gjerne at denne endringa fjernes fra den foreslåtte normeringa.**

En litt uklar sak til sist i dette avsnittet. Her argumenteres det slik ut fra 6.2.5 *enkelheitsprinsippet*: "Enkelheitsprinsippet [...] seier at innslaget av unntak i norma bør avgrensast. Det talar for at ord som høyrer saman, bør ha same normering sjølv om bruksdata isolert sett kunne tilseie noko anna. Til dømes er kvit- vesentleg meir brukt i samansette ord som er nemningar på plantar, dyr og sopp, men norma blir meir komplisert om det skal vere tillate å skrive kvitfisk, kvitrev og kvitgran, men ikkje kvit."

Betyr dette at *kvit* likevel skal være tillatt, eller betyr det at *kvitfisk*, *kvitrev* og *kvitgran* heretter skal hete *hvitfisk*, *hvitrev* og *hvitgran*? Eller talar *enkelheitsprinsippet* for at dobbeltformene på hv-/kv- nettopp er best når det gjelder å unngå unntak i norma? LSS holder en knapp på den siste tolkinga, som altså betyr at denne endringa bør gå ut.

5.3 Endring i normeringa av substantivet *lagasild/lagesild/lågåsild*

Ordforma *lagasild* foreslås tatt ut av norma fordi det har lav frekvens og a-fuge. Det siste bryter med hovedmønstrer i norma, som skal være e-fuge. Litt tynt grunnlag, kanskje, all den tid høringsnotatet lyder "*Lagasild* er mykje brukt i nynorsk, men dette er ikkje relevant for normeringa i bokmål." Ja, ok, hvis utgangspunktet for normeringa er et tekstkorpus, så havner man kanskje der. Trekker man også inn talt språk, ser det annerledes ut. Det er antakelig ingen dristig påstand å hevde at det er forma *lagasild* de fleste kjenner fra talemålet. Ei frekvensundersøking av talte ytringer i det som regnes som bokmålsområder ville antakelig gitt et annet resultat her.

Det fins ei rekke ord med a-fuge i levende bruk i talemålet i det som vel må regnes som bokmålsområder. Her følger noen. De som står med **feit** skrift, er normert i bokmålet, de andre ikke. De som står i *kursiv*, er normert i nynorsk, men ikke i bokmål:

Møkkavær, *møkkabil*, *møkkagreip*, *møkkadynge*, harabikkje, **haraball**, merrabitt, **merraflåer**, merrapine (bratt bakke), masakråke, vossakorv, **boknafisk**, **varastyre**, magadrag, makaløs/-laus, talatrengt, pissatrengt, morrasol, morrapils, morratur, nattaklem, nattakos osv.

Lista kan gjøres lengre. Den viser at ord med a-fuge er levende i talemålet i norsk, og ikke minst i bokmålsområder. **Lagasild** bør derfor beholdes i bokmålsnorma.

5.4 Endring i normeringa av substantivet *sjapp(e)*

Neppe den mest kontroversielle endringa?

5.5 Endring i normeringa av substantivet opphop(n)ing

Greit.

Sammendrag av hovedpunkter i kommentarene fra LSS

Landslaget for språklig samling har vurdert de foreslåtte normendringene og har disse hovedmerknadene:

1. Det er en grunnleggende svakhet ved framlegget at talemål ikke er tatt med i normeringsgrunnlaget for de endringene som blir foreslått i bokmålsnorma. Landslaget for språklig samling antar at flere av framlegga i høringsnotatet ville sett annerledes ut om talemålet hadde blitt tatt omsyn til.
2. Det såkalte *sjølvstende*-prinsippet krever at bokmål skal normeres "på grunnlag av sin eigen skriftlege praksis og si eiga utvikling, og uavhengig av nynorsk" (og vice versa for nynorsk). Landslaget for språklig samling meiner at det er en illusjon å hevde at bokmål og nynorsk har egen skriftlig praksis og egen utvikling i et samfunn der de to brukes om hverandre hver dag. Ved å tviholde på slike kunstige skiller skaper man unødvendige skilnader mellom bokmål og nynorsk.
3. Kombinasjonen av *stabilitetsprinsippet* og normering basert på tekstkorpus betyr at normeringa i stor grad reproducerer det man finner i tekster som allerede er privat normert. Det blir lite kraft i normeringsarbeidet når talemål ikke tas med i normeringsgrunnlaget, og normeringsarbeidet kan få karakter av drøvtygging av kjent materiale.
4. Landslaget for språklig samling meiner at framlegg **5.2 Endring i normeringa av ein del ord med hv-/kv-** bør tas ut.
5. Landslaget for språklig samling meiner at framlegg **5.3 Endring i normeringa av substantivet lagsild/lagesild/lågåsil**d bør tas ut.